

Bilimsel makalelere açık erişimin gelmekte olan ülkelere nasıl fayda sağlayacağı üzerine

Açık erişim yaygınlık modellerinin bilimsel bilgilerin yayılmasına büyük etkisi olmakta, fakat bu örneklerin gelmekte olan ülkeler üzerindeki etkisi belirsiz. Jorge L Contreas yazıyor.

Son birkaç yıldır bilimsel makalelerin üyelik bedelleri o kadar hızla arttı ki, bu durum özellikle de gelimekte olan ülkelerde bulunanlar olmak üzere birçok akademik kütüphanenin üyeliklerini ciddi bir şekilde sınırlandırmasına yol açtı. Halk arasında “Dizisel kriz” olarak bilinen bu durumun bir sonucu gelimekte olan ülkelere bilgi akışının kesintilene ve de gelimekte olan ülkelerdeki araştırmacıların küresel bilim camiasına tam anlamıyla katılmaları azalması. Bu “dizisel kriz”e cevaben 1990’larda “açık erişim” adı altında yeni bilimsel yayın modelleri oluşmaya başladı. Halk arasında “yeşil” açık erişim olarak bilinen bu yaklaşımlardan biri, araştırmacılar yayınlanan makalelerinin bir versiyonunu, akademik internet sitelerine ya da bireysel arşivleme sitelerine koymaya teşvik ediyor. Böylece yayınlar ücretsiz olarak daha geniş bir kitlenin erişimine açılmaya başlıyor. Yakınlarda yapılmış bir araştırmaya 2008’de yayınlanan bilimsel literatürünün %12’sine yeşil açık erişim arşivleri üzerinden ulaşılabileceğini gösteriyor. Oldukça ilgi gören bir başka model de “altın” açık erişim yaygınlığı. Bu anlayışa göre akademik dergiler tüm içeriklerini internet ortamında ücretsiz erişilebilir hale getiriyorlar, fakat

Özgürlüğü Platformu

Thirteen languages. Ten principles. One conversation.

<https://freespeechdebate.com/tr>

yayın ücretini yazarlara yükleyerek. Altın açık erişimin, Bilim Halk Kütüphanesi ve BioMed Merkezi gibi mercilere cüret etmesi nüfuzlu bilim adamların ve ana yardımsever kuruluşlar girişi desteklemek konusunda cezbetti. Bir araştırmaya göre, 2009 yılında neredeyse 200.000 emsal değerlendirilmesinden geçmişi makalenin 4.769'u altın açık erişim dergilerinde yayınlanmıştır, ki bu o yıl yayınlanan emsal değerlendirilmesinden geçmişi literatürün %6'sı ile %8'i arasında bir yüzdeye tekabül eder. Öyle görülüyor ki açık erişim dergiler sadece son on yılda bile etkileyici kazanımlar elde etti, her ne kadar emsal değerlendirilmesinden geçmişi bilimsel yayınların çoğunluğunu ticari, erişimi kısıtlı dergilerde çökmeye devam ediyor olsa da.

Açık erişim yayınına ek olarak, birkaç araştırma kuruluşu ve parasal kaynak sağlayan kurum da kendilerinin destekledikleri araştırmaların açık erişim prensiplerine göre yayınlanmasında ısrar etmeye başladı. Bu girişimlerden en iyi bilinen PubMed Merkezi, ABD Ulusal Sağlık Kuruluşları (USK) programlarından biridir. Bu program, USK'nin parasal kaynak sağladığı tüm bilimsel araştırmaların (ki USK her yıl 30 milyar dolarlık bütçe sağlıyor) yayın tarihinden itibaren bir yıl içerisinde USK'nin açık erişimli PubMed Merkezi veritabanında yayınlanmasını zorunlu kılıyor. Artık İngiltere'nin Wellcome Vakfı ve Tıbbi Araştırmalar Konseyi dahil olmak üzere, daha birçok parasal destek sağlayan kurum ve dünyanın dört bir yanından yardımsever de dahil olmak üzere benzer kuruluşlar getiriyor.

Her ne kadar bu ve benzeri girişimler gelişmiş ülkelerde dizisel krizin etkilerini hafifletmek üzere önemli adımlar atmış olsa da, gelişmekte olan ülkelerde birtakım özgün sorunlar hâla süregidiyor. Bu uygulamaya geçişten bakacak olursak, düşük internet hızı çevrimiçi kaynaklara erişimi ciddi bir şekilde sınırlandırıyor. Gelişmekte olan ülkelerde bilimsel literatüre erişimi etkileyen bir diğer unsur da sözde "bilgi yardımseverliği". Bir nebze küresel açığa yapılan çabaların bir sonucu olarak, yardımsever kuruluşlar ve ticari yayınevleri gelişmekte olan ülkelerdeki araştırmacılar paralı dergilere ücretsiz ya da çok cüzi bir miktar ödeyerek ulaşabilsinler diye farklı programlar yürürlüğe koydular. Her ne kadar bu programlar aksi takdirde erişilmesi mümkün olmayacak yayınlara erişim sağlamış olsa da, bazı gözlemciler bu programların genel anlamda yararlı olduğunu ve sürdürülebilirliğini sorguluyor. Esas olarak bazıları batıdaki dergilerde çökmüş yayınların içeriklerinin gelişmekte olan ülkelerdeki araştırmacılar ve uygulamalar için yeterince geçerli olup olmadığını ve uluslararası bilimsel içeriğin aslında yerel bilginin gelişmesini engelleyip engellemeyeceğini sorguluyor.

Bazıları "yeşil" bireysel arıvlemenin gelişmekte olan ülkelerde bilimin gelişmesi için çok önemli olduğuna inanıyor. Tabii yeşil açık erişim, gelişmekte olan ülkelerde aksi takdirde erişilmesi mümkün olmayan literatürü erişilebilir hâle getirebilir. Fakat bireysel arıvlemenin gelişmekte olan dünyadaki bilim adamların araştırmacılar verimliliğini anlamlı bir şekilde arttıracak ya da gelişmiş dünyadaki (mesela güneyden kuzeye bir bilgi akışı sağlama) bilimadamları için bu araştırmacılar daha fazla görünür kılınacaklarını söylemek (ya da batılı araştırmacılar tarafından daha fazla saygı göreceklarını) o kadar da kolay değil. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, altın (yazar-öde model) açık erişim gelişmekte olan ülkeler için de mümkün bir çözüm olarak geliştirildi. Sezar'ın hakkını Sezar'a verecek olursak, açık erişim yayınevlerinin çoğu düşük gelirli ülkelerden gelen araştırmacıların yazarlık ücretlerini ya kaldırıyor ya da bu yazarlara büyük indirimler yapıyor. Fakat bu cömertlik gibi gözükken durum yerel bağlamda üretilen açık erişim dergilerini olumsuz etkileyebilir. Gelişmiş ülkelerdeki dergilerde olduğu gibi, gelişmekte

?fade Özgürlü?ü Platformu

Thirteen languages. Ten principles. One conversation.

<https://freespeechdebate.com/tr>

olan ülkelerdeki dergiler de yay?n, redaksiyon ve emsal de?erlendirmesi gibi maliyetleri kar??lamak zorunda. Fakat bu dergilerin güçlü parasal deste?e sahip ara?t?rmac?lardan gelecek düzenli bir gelire güvenme gibi bir lüksü yok. Hâl böyleyken, bu dergilerin geli?mekte olan ülkelerdeki ara?t?rmac?lar için yay?n ücretlerini kald?rmalar? mümkün de?il, zira bu kendi gelirlerini ortadan kald?rmalar? demek. Yani, bat?daki aç?k eri?im dergileriyle kar??la?t?r?ld?klar?nda, geli?mekte olan ülkelere ç?kan kaliteli yazarlar için yar??rken geli?mekte olan ülkelerdeki aç?k eri?im dergileri oldukça dezavantajlı?.

Ço?u aç?k eri?im yay?nc?s?n?n hakk?n? verecek olursak, dü?ük gelirli ülkelerdeki ara?t?rmac?lar için yazar ücretlerinden feragat ettiklerini ya da çok ciddi bir biçimde indirim uygulad?klar?n? görüyoruz.

Paray? verenin sözü geçerli, t?pk? USK'nin aç?k eri?im politikas?n?n geni? bir yay?n yelpazesine ücretsiz eri?im sa?lamas? gibi. Fakat geli?mekte olan ülkelerdeki ara?t?rmac?lar?n bat?lı? hükümetlerin eli aç?kl???na çok da güvenmemeleri laz?m. Nas?l ticari yay?nevleri indirimli üyelik programlar?n? kald?rabilirlerse, bat?lı? hükümetler de kendilerine vergi verenler sayesinde parasal destek sa?lad?klar? ara?t?rmalara eri?imi s?n?rland?rabilir. Bu da yine ayn? soruyu do?uruyor, yani geli?mekte olan ülkelerdeki hükümetlerin kendi aç?k eri?im kurallar?n? koymal? m?, koymamal? m?? Bu gibi giri?imler siyasi engellere tak?labilir, özellikle de Amerika ve Avrupa'n?n bilgi "korsanl???na" ve fikir haklar?n?n zorunlu ruhsatland?r?lmas?na kar?? tutumlar? dü?ünüldü?ünde.

Geli?mekte olan ülkelerdeki ara?t?rmac?lar?n kar??la?t?r?klar? güçlükleri hesaba katacak olursak, aç?k eri?im yay?nc?l??? bilimsel ara?t?rmalar? anlaml? bir ?ekilde geli?tirebilir mi? Cevap ?üphesiz "Evet". Tabii bu demek de?il ki çaba harcanmas?na gerek yok, ya da geli?mekte olan ülkelere bilimsel ara?t?rmalar ve yay?n yapma konusundaki geleneksel dü?ünce biçimlerini de?i?tirmeye gerek yok. Bu durumu iyile?tirebilecek birkaç ?eyi ?öyle s?ralayabiliriz.

1. Güneye odaklanan bilimsel dergilerin say?s?n? artt?rmak, kalitesini yükseltmek. Her ne kadar geçen y?llarda geli?mekte olan ülkelere çevrimiçi aç?k eri?im dergilerinin say?s?nda bir art?? olmu? olsa da, örne?in Brezilya, M?s?r ve Hindistan'da, bu dergilerin birço?unun uluslararası tan?n?rl??? henüz yok. Bu sebepten ötürü de geli?mekte olan ülkelere en iyi bilim adamlar?n?n ara?t?rmalar?n? uluslararası dergilere göndermesi hiç ?a??t?c? de?il. Geli?mekte olan ülkelerin önde gelen üniversiteleri ve ara?t?rma kurumlar? yerel dergileri desteklemeliler, yalnızca parasal olarak de?il, ayn? zamanda bu dergilerde yay?n yapm?? yazarlar?n resmi ve gayr?-resmi tan?n?rl???n? sa?layarak.

2. Geli?mekte olan ülkelere aç?k eri?im dergileri aras?nda kalite bak?m?ndan bir ayr?m yapabilmek için bir tür "güney-Elit" indeksi geli?tirmek. Güney-odaklı? aç?k eri?im dergilerinden seçilerek olu?turulmu? bir makale indeksi geli?mekte olan ülkelere yay?nlanm?? ya da oda???nda geli?mekte olan ülkelere ilgili konular olan dergilerin %10'uyla- %20'si aras?nda bir yüzdeyi kapsayabilir. Böylesi bir "güney-Elit" indeksinin varl??? halihaz?rdaki uluslararası indeksleri geli?mekte olan ülkelere katmaya te?vik edebilir ve geli?mekte olan ülkelere önde gelen ara?t?rmac?lar için bu dergilerde yay?n yapmay? cazip hâle getirebilir.

3. Geli?mekte olan ülkelere aç?k eri?im dergileri, di?er geli?mekte olan ülkelere ç?kan ara?t?rmalara daha fazla ilgi göstermeli. Geli?mekte olan ülkelere aç?k eri?im dergileri, bilgi ve birlikte i? yapmak için hâlen ilk olarak geli?mi? ülkelere gözlerini çeviriyor. Geli?mekte olan ülkelere bilimsel bilgi

Free Speech Debate Platformu

Thirteen languages. Ten principles. One conversation.

<https://freespeechdebate.com/tr>

üretimini gelişmesi ve daha geniş başlamdatan?n?rl??a erişmesi için, bu ülkelerdeki araştırmacılar birbirlerinin çalışmalarına daha fazla ilgi göstermeli ve birbirleriyle işbirliğinde bulunmalı.

4. Bilgi yarışmıseverliğinin yerini alabilecek yeni ekonomik modeller geliştirilmeli. Bilgi yarışmıseverliğinin beklentinin aksine bilgi pazarının çarpıtıyor ve tutumları beklenmedik şekilde etkiliyor. Kendi kendine yeten güney odaklı açık erişim dergileri bunun yerini almadıkça süreçte, gelişmekte olan dünyadaki bilimadamların potansiyeli tam olarak gerçekteştirilemez. Açık erişim modelleri bilimsel yayın dünyasının ve bilginin paylaşımının önemli ölçüde deşitirdi. Bu modeller her ne kadar gelişmekte olan ülkelerdeki araştırmacılar üzerinde olumlu bir etki bırakmış da olsa, bilimsel araştırmaların küresel tüketimi ve üretimini için verilen açık erişim yayınları sözlerini tutabilmek için yapılması gereken hâla çok şey var.

Bu makalenin daha uzun bir versiyonu ilk olarak the St Antony's International Review'in Mayıs 2012 sayısında yayımlandı.

Jorge L Contreras, Washington Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde kıdemli hukuk hocasıdır. Halihazırda hukuk ve bilimin keşifini üzerine bir araştırma yürütmektedir.

Yayımlandı: July 4, 2012